Res Rhetorica

ISSN: 2392-3113

Normy w komunikowaniu retorycznym
Norms in rhetorical communication

12 (4) 2025

ISSUE EDITORS: AGNIESZKA KAMPKA, MARTA KOBYLSKA

REVIEW / RECENZJA

ANDRZEJ ŁĘCKI
UNIWERSYTET OPOLSKI, POLSKA
https://orcid.org/0000-0003-4325-3721
andrzej.lecki@uni.opole.pl

Recenzja/Review: Marcin Deutschmann. 2025. *Cyfrowa sfera publiczna. Strategie retoryczne w internetowych komentarzach politycznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar

License

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 international (CC BY 4.0).
The content of the license is available at http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

DOI: https://doi.org/10.29107/rr2025.4.19

ANDRZEJ ŁĘCKI
UNIWERSYTET OPOLSKI, POLSKA
https://orcid.org/0000-0003-4325-3721
andrzej.lecki@uni.opole.pl

Recenzja/Review: Marcin Deutschmann. 2025. *Cyfrowa sfera publiczna. Strategie retoryczne w internetowych komentarzach politycznych.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar

Książka *Cyfrowa sfera publiczna. Strategie retoryczne w internetowych komentarzach politycznych* Marcina Deutschmanna, językoznawcy i socjologa z Uniwersytetu Opolskiego, związanego m.in. z Polskim Towarzystwem Socjologicznym i Polskim Towarzystwem Retorycznym, jest pokłosiem obronionej przez niego w 2023 roku pracy doktorskiej. Mimo dynamicznie zmieniającego się kontekstu polityczno-społecznego i krajobrazu technologicznego, książka porusza nadal aktualne kwestie mechanizmów retoryki kształtującej cyfrową sferę publiczną. W dobie wzrostu znaczenia i deregulacji działania platform cyfrowych przy jednoczesnym stopniowym odchodzeniu od liberalnych wartości demokracji i narastających tendencjach autorytarnych, publikacje pogłębiające zrozumienie retoryki dyskursu politycznego nabierają nowej „pilności" (ang. *exigence*) w rozumieniu sytuacji retorycznej Bitzera (1968).

Chociaż część empiryczna książki dotyczy debaty na Twitterze (obecnie X) i Facebooku, która przetoczyła się przez Polskę po historycznym już akcie publicznego ataku nożownika na prezydenta Gdańska Pawła Adamowicza i jego tragicznej śmierci, to opracowanie strategii i reguł rządzących interakcjami w sferze cyfrowej poczynione na tym przykładzie nieprędko straci na aktualności i zastosowaniu. Tym bardziej, że wszelkie wydarzenia o tragicznych następstwach, które mogą być inspirowane intensywnym agonistycznym konfliktem politycznym, algorytmicznie sterowaną polaryzacją nastrojów społecznych czy znieczuleniem na agresję i mowę nienawiści należy wyjaśniać i im przeciwdziałać.

Książka składa się z trzech komplementarnych części, które mają kolejno orientację teoretyczną, metodologiczną i empiryczną. Pierwsze dwa rozdziały: „Cyfrowa sfera publiczna i internetowe publiczności" oraz „Badania polskiej

sfery publicznej i dyskursywne konstrukcje politycznej rzeczywistości w internecie" obejmują objaśnienia i argumenty za przyjęciem konkretnych definicji kluczowych pojęć (np. deliberacji, sfery publicznej, polityczności, liderów opinii, publiczności, komentarzy i komentatorów) na bazie zestawienia obszernej literatury przedmiotu. Według tego opisu, polityczne, ekonomiczne i technologiczne uwarunkowania cyfrowej sfery publicznej pozwalają na stosunkowo egalitarną deliberację z użyciem praktyk opartych na afordancjach platform mediów społecznościowych i algorytmach rekomendujących treści blogów i mikroblogów. Jednakże, jak wskazuje autor, wcześniejsze normy racjonalnego dyskursu publicznego zostały zanegowane lub zmarginalizowane, a podziały społeczne, tożsamościowe i ideologiczne ujawniły się z całą mocą, przybierając często formy wysoce emocjonalne, wigilantystyczne czy nawet kryminogenne. Czytelnikom i czytelniczkom obeznanym z retoryką mów politycznych, doradczych czy uzasadniających ta część książki może służyć za aktualną syntezę i porównanie klasycznych i współczesnych zasad i kanonów retoryki *genus deliberativum* z licznymi przykładami badań nie tylko polskich dyskursów, ale i uniwersalnych praktyk ekspresji perswazyjnej będących pochodną cyfryzacji i platformizacji.

Druga – metodologiczna – część pozycji poświęcona jest podejściom używanym w badaniach retoryki, dyskursu i argumentacji. Rozdziały „Retoryka i krytyczna analiza dyskursu" oraz „Kategorie analityczne i metodologia badań własnych" przedstawiają współczesne modele analityczne, z których niektóre mają korzenie w antycznej retoryce, a inne inspirują się funkcjonalistycznymi podejściami do języka i krytycznymi paradygmatami stosowanymi w badaniach dyskursu. Przy założeniu, że podstawową cechą cyfrowej sfery publicznej jest jej perswazyjność, autor pokazuje, jak można posiłkować się kategoriami mierzącymi i wyjaśniającymi stopnie akceptacji pewnych argumentów i twierdzeń oraz sposoby wykorzystania przez komentujące publiczności określonych sformułowań perswazyjnych.

W tej części książki takie kategorie jak artykulacja i legitymizacja (uwierzytelnianie lub uprawomocnianie), nawiązujące oczywiście do klasycznych pojęć etosu, logosu, czy patosu, a także formuły przyjęte w modelu argumentacji praktycznej (Fairclough i Fairclough 2012) zostały obrazowo zoperacjonalizowane na potrzeby celów analizy i dostosowane do charakterystyki danych internetowych jakimi są wpisy i komentarze. Dla autora ważne jest, aby systematycznie rozpisać postulaty publiczności według jednego wspólnego schematu argumentacji praktycznej, który składa się z pięciu elementów dających się zrekonstruować w toku analizy: (1) wartości jako podstawy aksjologicznej argumentu, (2) okoliczności jako aktualnego stanu rzeczy, (3) celu argumentacji, czyli pożądanego stanu rzeczy, (4) środka do celu, oraz (5) roszczenia, które wyraża kierunek i zakres tych czterech przesłanek. Choć ten protokół analityczny spopularyzowany został

głównie w angloamerykańskim piśmiennictwie naukowym, Marcin Deutschmann umiejętnie dostosowuje jego specyfikę do swoich celów, a mianowicie do autorskiej odmiany analizy zestawień czy klastrów wpisów i komentarzy reprezentatywnych dla typów publiczności, a nie poszczególnych komentatorów i pojedynczych opinii.

Ponadto, autor *Cyfrowej sfery publicznej* przyjmuje zasadność zastrzeżeń badaczy i badaczek retoryki i języka, którzy wykazują, że skuteczność perswazji w argumentacji uzależniona jest od wykorzystanych form wyrazu, a nie tylko treści przekazu. Elementy dyskursu politycznego opierają się ostatecznie na narracjach, opisach, przykładach i wyjaśnieniach wykorzystujących różne techniki nazywania, orzekania, perspektywizacji, wzmacniania czy tonowania, z których niektóre mogą być oryginalne, a inne opierać się na zastanych toposach i schematach. Więcej na ten temat pisali przedstawiciele wiodącej szkoły krytycznych studiów nad dyskursem reprezentujący podejście dyskursywno-historyczne (Reisigl i Wodak 2016), na które autor się często powołuje. Z punktu widzenia osób zainteresowanych rozbudowaniem swojego instrumentarium metod służących do analizy tekstów perswazyjnych (jak na przykład studenci i studentki kierunków humanistycznych i społecznych), ta część książki jest wartościowym – bo kompletnym i wieloaspektowym, a jednocześnie przystępnym – kompendium i poradnikiem na temat tego, jakie kategorie warto stosować w jakich okolicznościach i jak uzasadniać ich użycie w praktyce analizy retorycznej. Jednocześnie staje się jasne, jak wiele wspólnego mają niektóre klasyczne podejścia retoryczne ze współczesnymi szkołami krytycznej analizy dyskursu i lingwistyki tekstu.

Trzecia część książki to dwa rozdziały zatytułowane „Studium przypadku: strategie retoryczne w debacie po zabójstwie Pawła Adamowicza" oraz „Upolitycznienie i mitologizacja jako strategie retoryczne". Ich celem jest zweryfikowanie użyteczności zaproponowanego podejścia metodologicznego do badania wspomnianej debaty na temat tragedii jako przypadku reprezentatywnego dla intensywnych i tematycznie zogniskowanych dyskusji politycznych w polskiej cyfrowej sferze publicznej. Marcin Deutschmann przeprowadza skrupulatną i systematyczną analizę argumentacji, retoryki i zabiegów językowych, wykorzystując narzędzia komputerowego wspomagania analizy danych jakościowych (program Atlas.ti 24). W tym fragmencie pracy wyprowadza on typologię strategii retorycznych jako pochodnych mechanizmów i afordancji deliberacji, przy czym niektóre z nich mają charakter meta-kategorii definiujących sytuację retoryczną, np. upolitycznienie i odpolitycznienie albo mitologizacja i demitologizacja.

Polityczność cyfrowej sfery publicznej przejawia się w procesach upolitycznia i odpolitycznia dyskusji, które służą realizacji doraźnych celów politycznych. Dlatego w odniesieniu do zebranych i przeanalizowanych przykładów

komentarzy można jednoznacznie stwierdzić, jak każdorazowe wyjście poza wyrażanie żalu i żałoby w kwestie ideologii, władzy i układów partyjnych generuje polaryzację i wigilantyzm w debacie. W analizowanym przykładzie debaty skutkowało to nagłaśnianiem kontekstu politycznego w przypadku komentatorów opozycji liberalnej, którzy na przykład widzieli w zabójstwie bezpośrednią konsekwencję brutalizacji i nagonki politycznej stosowanej przez partię rządzącą. Tymczasem priorytetem poplecznikow tej partii i konserwatywnej publiczności stawało się odpolitycznianie zdarzenia, na przykład przez akcentowanie przestępczego charakteru czynu czy przypisywanie sprawcy problemów psychicznych.

W zakresie dynamiki mitologizacji i demitologizacji, autor wykazuje, jak poszczególne strony konfliktu politycznego starają się wykorzystywać tragiczne zdarzenia również do celów propagandowych. W pierwszym przypadku, argumenty opierają się na afekcie i budowaniu pozytywnego wizerunku osoby zmarłej przez wzmacnianie pozytywnych cech. Odwrotnym procesem jest demitologizacja, która polega na wykorzystaniu negatywnych wydźwięków wokół obiektu sporu. Na szerokiej gamie przykładów pokazano, jak komentatorzy w cyfrowej sferze publicznej przez swoje tożsamościowe zaangażowanie wykorzystywali mitotwórczy wymiar śmierci Pawła Adamowicza i jej kontekst koncertu Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, fundacji o jednoznacznie liberalnej symbolice.

Poza tym w toku wymiany poglądów na temat konsekwencji zabójstwa Pawła Adamowicza dyskutanci na platformach społecznościowych odwoływali się do różnych środków uwierzytelniania w rozumieniu arystotelesowskim oraz wykorzystywali takie zabiegi jak przypisywanie symbolicznego znaczenia, przypominanie wydarzeń historycznych, uogólnianie zasług, wyostrzanie cech pozytywnych lub negatywnych, wskazywanie analogii do innych tragedii, pokazywanie sposobów przeżywania żałoby, odwoływanie się do kulturowego tabu śmierci, krytyka antagonisty czy ośmieszanie wypowiedzi innych przez ironię lub absurd. Wyniki zaprezentowane w toku tej analizy pogłębiają nasz stan wiedzy na temat niuansów interakcji o charakterze perswazyjnym zapośredniczonych przez platformy społecznościowe typu Twitter (X) i Facebook.

Interesującym przyczynkiem tej publikacji do szeroko rozumianych badań retorycznych zdaje się być zidentyfikowanie przez Marcina Deutschmanna prototypowych wzorców argumentowania i strategii retoryki reprezentowania rzeczywistości politycznej przez trzy wspólnoty dyskursywne w polskiej cyfrowej sferze publicznej – liberalne, konserwatywne i antysystemowe. W pionierski sposób wskazał on tu, jak poglądy i ideologie nienależące do głównego nurtu deliberacji, które nie zostały jeszcze dogłębnie omówione w polskiej literaturze przedmiotu, są realizowane retorycznie w internetowych komentarzach przez publiczność antysystemową, tworząc kolejne rozwarstwienia i alternatywne dyskursy. Taki wielogłos

jest oczywiście wyrazem pluralizmu ideologicznego i rosnącego inwentarza zabiegów retorycznych na polskiej scenie politycznej, ale może też być wskazaniem pewnych niedostatków deliberacji w cyfrowej sferze publicznej, szczególnie jeśli chodzi o potencjał do wypracowywania konsensualnych rozwiązań.

Wywód podsumowujący publikację oparty jest na założeniu, że mamy do czynienia z polaryzacją dyskursu politycznego w co najmniej dwóch wymiarach: bipolarnego podziału na konserwatystów i liberałów i polaryzacji miedzy nimi a publicznością antysystemową, niewpisującą się w żadną z dominujących ideologii, co czyni ją trudną do uwzględniania przez innych dyskutantów (jak i badających retorykę) w kwestii ich konkretnych przesłanek, wartości czy roszczeń i której styl retoryczny trudno jest klarownie wyodrębnić w analizie tekstowej, choć należy oczywiście próbować.

Cyfrowa sfera publiczna. Strategie retoryczne w internetowych komentarzach politycznych to pozycja warta uwagi nie tylko ze względu na aktualność podjętego w niej tematu platformizacji dyskursów politycznych i cyfryzacji deliberacji, czy ze względu na zastosowanie zaawansowanych protokołów z zakresu retoryki, analizy dyskursu czy socjologii języka. Akademicki wywód przeprowadzony w pracy daje wartościowy wgląd w to, w jaki sposób język jest nie tylko narzędziem opisu rzeczywistości, ale przede wszystkim narzędziem wyrażania afektu i integrowania lub dzielenia publiczności. Żywe przykłady przytaczane z materiału źródłowego bez pomijania ich charakterystycznej stylistyki, ortografii czy emotikonów pozwalają na aktywne śledzenie zastosowań strategicznych manewrów i językowych zabiegów. Poza analizą, książka jest cenna również ze względu na rzutki styl pisarski, w jakim jest przedstawiona synteza przeglądu literatury, czytelna ekspozycja modelu metodologicznego i protokołu analitycznego, czy systematyczne wnioskowanie. Wywód nie tylko jest oparty na czerpaniu z danych, źródeł i przykładów, ale także osobisty, ponieważ autor przyjmuje odpowiedzialność za swoje decyzje badawcze i wnioski poczynione na podstawie swoich interpretacji.

Podsumowując, książka Marcina Deutschmanna to przykład oryginalnego, pogłębionego i wieloaspektowego studium nie tylko procesów retorycznych, ale także zjawisk na styku zmediatyzowanej demokracji deklaratywnej (np. na platformach typu Twitter (X)), przemian społeczno-kulturowych (np. praktyk dyskursywnych w kontekście tabu śmierci) czy form języka przejmowanego i kształtowanego przez poszczególne publiczności (konserwatywne, liberalne czy antysystemowe).

Bibliografia

Bitzer, Lloyd F. 1968. „The Rhetorical Situation". *Philosophy & Rhetoric* 1 (1): 1-14.

Fairclough, Norman, i **Isabela Fairclough.** 2012. *Political Discourse Analysis*. New York: Routledge.

Reisigl, Martin, i **Ruth Wodak.** 2016. „The Discourse-Historical Approach (DHA)". W *Methods of Critical Discourse Studies* (3rd ed.), red. Ruth Wodak i Michael Meyer, 23-61. London: SAGE Publications.